

Verslag Reuwendagen

Sessie WOII: recente ontwikkelingen bij vliegtuigwrakbergingen

Verslag. J. Wijnen, 11 november 2010

Inleiding

Op de Reuwendagen 2010 organiseerde Esther Wieringa (Valletta Advies) samen met Liesbeth Smits (UvA), Ruurd Kok (RAAP), Masja Parlevliet (gemeente Apeldoorn) en Jeroen van der Kamp (gemeente Utrecht) een sessie over archeologische begeleiding van WOII- vliegtuigbergingen. De sessie werd druk bezocht: de zaal zat meer dan vol waardoor er voor het tweede deel moest worden uitgeweken naar een grotere zaal.

Dit verslag gaat in op de reacties uit de zaal tijdens de lezingen en de discussie aan het einde van de sessie. Hier volgt eerst de algemene introductie en vraagstellingen van het onderwerp.

Introductie van het onderwerp

(Uit het programma van de Reuwendagen)

Esther Wieringa – Valletta Advies BV

De archeologie van WOII staat nog in haar kinderschoenen. Dit jaar hebben voor het eerst twee archeologische begeleidingen van WOII-vliegtuigbergingen plaatsgevonden, namelijk in Apeldoorn en in Utrecht. De berging zelf en de archeologische begeleidingen vond plaats onder regie van de vliegtuigbergingsofficier van het ministerie van Defensie. De archeologen hadden hierbij, vooral vanwege de veiligheid, slechts een schouwende functie. Op welke wijze is samenwerking mogelijk tussen de archeologen en Defensie? Hoe kunnen de disciplines samengebracht worden om meer in het veld

te kunnen documenteren, hoe zit het met de stoffelijke resten?

Vanuit het publiek bestaat een grote belangstelling voor dergelijke vindplaatsen. Het spreekt heel direct tot de verbeelding en in veel gevallen zijn ooggetuigen nog in leven of spelen de verhalen over de crash lokaal nog een grote rol. Voor de archeologie biedt het onderzoek de mogelijkheid dit historische verhaal te reconstrueren en te toetsen aan de kennis over de vliegtuigcrash in het heden, maar ook om degradatieprocessen te monitoren en zo een gedegen uitspraak te kunnen doen over de mogelijkheden van *in situ* behoud van dergelijke vondstcomplexen.

Een discussie op basis van presentaties van diverse betrokken partijen laat zien wat de wensen en de (on)mogelijkheden zijn. Moeten we dit als archeologen afhouden of juist omarmen als onvervangbaar onderdeel van ons erfgoed? De zeer recente onderzoeken uit Apeldoorn en Utrecht zullen hierbij als case-studies dienen.

Majoor ing. Paul Petersen - Ministerie van Defensie

Bergingen als bijzondere integrale en complexe projecten (helaas verhinderd, waargenomen door Esther Wieringa)

Masja Parlevliet - Gemeente Apeldoorn

Pilot archeologische begeleiding van een Duitse Messerschmitt in Apeldoorn

Jeroen van der Kamp - Gemeente Utrecht

Pilot archeologische begeleiding van een Duitse Junkers in Utrecht

Steven Mortier – Erfgoedconsulent archeologie Ruimte en Erfgoed

Bergen of opgraven? Een reflectie vanuit de Vlaamse situatie

Ruurd Kok - RAAP Archeologisch Advies

Het belang van WOII Erfgoed: vliegtuigwrakken als bijzonder aanknopingspunt

Peter Stassen – Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Militair Erfgoed: Een vergeten 'slagveld' binnen de AMZ?

Reacties op de lezingen

Bij de eerste lezingen over de *pilot*-bergingen werden verschillende vragen gesteld vanuit het publiek. Dit waren in eerste instantie vooral vragen over technische aspecten over hoe een vliegtuigberging in zijn werk gaat. Een toehoorder vroeg bijvoorbeeld bij welke overheid de beslissingsbevoegdheid ligt om tot ruiming over te gaan. Die ligt bij de gemeente op advies van Defensie. Een andere toehoorder vroeg naar de achtergrond waarom specifiek in Nederland zoveel crashes zijn (6000 van de 12000 in Europa), ten opzichte van de ons omringende landen. Dat heeft te maken met de vliegroutes in de periode '40-'45, die veelal over ons land liepen.

Na afloop van de lezingen van de archeologisch begeleide *pilot*-bergingen bij Apeldoorn en Utrecht kwamen er vragen en werden zorgen geuit over het verloop van de samenwerking tussen de archeologen en Defensie. "Het lijkt alsof er bij Defensie nogal veel heilige huisjes zijn die goede archeologie in de weg staan", was een reactie uit de zaal. De ervaringdeskundigen antwoordden hierop dat dit inderdaad zo is, maar dat dit ook begrijpelijk is: Defensie werkt vanuit het oogpunt van veiligheid bij vliegtuigbergingen met een hecht en goed op elkaar ingespeeld team, waar 'wij archeologen' nu ineens tussen willen komen en waarbij er bij een nieuwe berging weer een *andere* archeoloog onderzoek komt doen. Masja Parlevliet: "Het is dus al heel wat dat we nu op zijn minst mogen meedoen. Van hieruit is het verder bouwen en de meerwaarde hiervan wordt bij de Bergingsdienst en de Bergings- en Identificatie Dienst ook onderkend." "Wij komen tenslotte net kijken, dus bescheidenheid is op zijn plek" voegde Ruurd Kok hier bij zijn eigen lezing aan toe.

Het privacybeleid bij Defensie met betrekking tot gesneuvelde piloten riep veel reacties op uit de zaal. Aan de toon bleek dat het publiek maar moeilijk begrijpt dat archeologen op grote afstand worden gehouden bij het aantreffen en onderzoeken van menselijke resten, terwijl zij zelf in hun dagelijks werk juist vaak met menselijke resten te maken hebben. Een tegengeluid kwam in de pauze: "Vergeet niet dat de gesneuvelde piloten voor de mensen van de Bergingsdienst gevoelsmatig collega's zijn. De mannen die vliegtuigen ruimen en identificatie doen, zijn dezelfde die dat ook doen als er morgen in Afghanistan een Nederlands toestel crasht. Gesneuvelde piloten uit WOII behandelen zij met hetzelfde respect." Wat dat betreft is dus geen sprake van een onderscheid.

In Vlaanderen ligt de situatie weer anders. Naar aanleiding van de vraag of in Vlaanderen ook zo'n taboe heerst op stoffelijke resten en persoonlijke bezittingen, antwoorde Steven Mortier dat dit niet zo is, omdat er in België geen militaire diensten actief zijn, noch geïmplementeerde wetgeving bestaat over stoffelijke resten. Archeologen en de meeste amateuronderzoekers behandelen deze resten uiteraard wel het grootste respect vanuit een deontologisch plichtsbesef

Reacties op de lezingen n.a.v de lezing van de RCE

Naar aanleiding van de presentatie van Peter Stassen (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) ontstond discussie over de rol van de RCE in deze.

Vraag: "Er is in het werkveld met spoed vraag naar basale ondersteuning vanuit het RCE. Het lijkt er voor de WOII-archeologie of Krijgsarcheologie op dat de RCE die zaak zeer breed en wel overwogen wil onderzoeken, terwijl er geen antwoord is op principiële vraagstukken waar partijen nu in de dagelijkse praktijk tegenaan lopen Er is namelijk al besluitvorming en praktijk gaande bij archeologen in het werkveld. Archeologen moeten al op dagelijks niveau al beslissingen nemen over WOII-erfgoed; kan de RCE niet op basis van die werkpraktijk snel basale keuzes maken en niet vanaf nul opnieuw beginnen en daarmee achter de feiten aanlopen?"

Antwoord Stassen: "Ik waardeer jullie daadkracht, maar ik denk dat daadwerkelijk beleid en besluitvorming nog helemaal niet zo uitgebreid bestaat. Daarom beginnen wij met interne en externe interviews aangaande het onderwerp. Daarna kunnen we vervolgstappen inzetten. De interne interviews zijn inmiddels afgerond en in 2011 zal hetzelfde het geval zijn voor de externe interviews."

Een ander vraag ging over de verhouding tussen wetgeving op verschillende terreinen. Het lijkt in de huidige gang van zaken alsof de wet op de lijkbezorging, en de Conventie van Genève boven de Monumentenwet staan. Maar is dit wel zo en in welke mate kunnen archeologen juridisch op hun strepen gaan staan bij WOII-archeologie en vliegtuigbergingen?

Peter Stassen gaf aan de wetgevingsproblematiek te complex te vinden om nu een uitspraak over te doen. Masja Parlevliet gaf daarop aan dat vertrouwen en uitwisseling sowieso betere middelen zijn in de gesprekken met Defensie, maar dat zij zich inderdaad ook heeft afgevraagd of haar inzet tijdens de berging wel vanuit de Monumentenwet gedragen werd. Stassen gaf aan dit soort vragen op middellange termijn vanuit het RCE te kunnen beantwoorden.

Vraag: "Wat adviseert de RCE partijen die nu al bezig zijn met archeologie en cultuurbehoud van WOII?"

Antwoord Stassen: "Het vooronderzoek is hierin erg belangrijk. Dat zie je al bij WOII archeologie en explosievenvraagstukken. Deze zijn goed te combineren en dus heeft het in dit soort gevallen waarde om naar synergie te streven."

Reactie uit zaal: "Maar die synergie bestaat niet. Voor de gemeente zijn archeologie en explosieven twee dingen en waar ze elkaar raken delft de archeologie het onderspit."

Stassen: "Daar ziet het RCE zeker een rol voor zichzelf weggelegd in het bewust maken van overheden."

Tot besluit

Het was een inspirerende en levendige sessie waar veel verschillende kanten van de vliegtuigbergingen aan bod kwamen. Onder andere het verschil tussen de Vlaamse en Nederlandse situatie riep verbazing op. In algemene

zin lijkt het er op dat archeologen in Nederland ten aanzien van de WOII-archeologie nog niet over voldoende expertise beschikken en ook niet over de procedurele eindverantwoordelijkheid. Vereist is een (vooralsnog) bescheiden insteek en samenwerking met andere branches en met de verschillende diensten van Defensie.

In de toon van de discussie vielen vooral twee zaken op:

Ten eerste bleek in de zaal een grote eensgezindheid te leven over de aard van dit cultureel erfgoed: ondanks dat het hier om een relatief nieuw onderwerp gaat, dat pas de laatste twee jaar begint te spelen, was het onder de aanwezigen niet zozeer meer de vraag *of* vliegtuigberging *an sich* archeologie is, maar meer *hoe* deze nieuwe vorm van archeologie op een goede manier valt te implementeren in de praktijk van de archeologische monumentenzorg.

Ook opvallend was de toon bij de discussie aan het einde, waarbij het er niet op leek dat de aanpak van de RCE uit de zaal veel bijval kreeg. De intentie tot grondigheid bij de RCE werd wel gewaardeerd, maar in het vraag-antwoord-spel met het publiek viel ook veel kritiek te horen. In vele reacties klonk de opinie door dat het veld het dan eerst zelf moet oplossen. Er is nu immers een beetje kennis opgebouwd. Het zou inhoudelijk bijzonder jammer zijn als die verdwijnt en bovendien is dat procesmatig niet efficiënt.

De sessievoorzitter eindigde dan ook met de opmerking dat de nu in de praktijk opgedane kennis wordt gedeeld en dat de met Defensie afgestemde PvE's en de rapportages bij de collega's van de gemeente Apeldoorn en Utrecht opvraagbaar zijn. Zodoende is deze kennis over het bergingsproces en de methodiek in het veld ook voor andere collega's toegankelijk.

